

KOMPARATIVNA ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA U PROCESU EKONOMSKE TRANZICIJE U ZEMLJAMA CENTRALNE I ISTOČNE EVROPE

Aleksandar Savić¹, Mitja Fabjan², Dragana Trnavac³

Originalni naučni rad

UDK: 338.246.025.88(4-191.2)"1989/..."
338.246.025.88(4-11)"1989/..."

Rezime

Tranzicija je trebala da transformiše autoritarni komunistički režim u demokratsko društvo, a isto tako da obezbedi restrukturiranje centralno-planske ekonomije u slobodnu tržišnu ekonomiju. Ključni cilj procesa tranzicije bila je modernizacija zemalja i smanjenje glavnih razlika između centralnih i istočnih država s jedne i zapadnih zemalja s druge strane. Nakon više od 25 godina tranzicije i dalje se mogu videti njeni efekti i ishodi. Zato će u ovom radu biti izvršena komparacija pet tranzicionih zemalja: Slovenije, Slovačke, Češke, Poljske i Mađarske, u kojima će se analizirati dostupni podaci iz izveštaja Svetske banke i Globalne konkurentnosti, za sedam ključnih makroekonomskih pokazatelja, koje se smatraju ključnim pokazateljima uspešnosti i razvoja zemalja. Ovi odabrani makroekonomski pokazatelji obuhvataju: realni bruto domaći proizvod (GDP), rast bruto domaćeg proizvoda, bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (GDP per capita), direktna strana ulaganja (FDI), stopa nezaposlenosti i stopa inflacije. Cilj ovog poređenja nije samo u identifikovanju razlika u brojevima, već u poređenju stope rasta odnosno napretka ovih zemalja.

Ključne reči: makroekonomski pokazatelji, tranzicija, zemlje Centralne i Istočne Evrope.

JEL: J100

Uvod

Nakon pada komunizma, koji se simbolično i de facto povezuje sa padom Berlinskog zida 9. novembra 1989.godine, počeo je takozvani proces tranzicije

¹ Asistent, M.A Aleksandar Savić, Vojnotehnički institut, Ministarstvo odbrane, Ratka Resanovića br. 1, Beograd, Republika Srbija, Email: aleksandar22071993@gmail.com

² Mitja Fabjan, Elektroenergetika d.o.o. Rore 2, 3333 Ljubno, Republika Slovenija, Email: info@elektroenergetika.si

³ Vanredni profesor, dr Dragana Trnavac, Poslovni i pravni fakultet, Univerzitet MB, Kneza Mihaila br. 33, Beograd, Republika Srbija, Email: dragana.trnavac@ppf.edu.rs

u zemljama Centralne i Istočne Evrope, koji je obuhvatio niz promena u društvu. Svi društveni podsistemi, politika, ekonomija i kultura, bili su podložni promenama i restrukturiranju, budući da su tranzicijske zemlje decenijama funkcionisale pod represivnim režimom, tj. komunizmom. Analitičari istočnog sveta u svojim delima navode specifičnu alternativu komunizmu, odnosno socijalizam, koji se smatra mekšom verzijom komunizma.

Razlika između definisanja i razumevanja komunizma i socijalizma je zamagljena, jer autori sa zapada koriste samo termin „komunizam“ da označe celokupno područje Istočne i Centralne Evrope. Singer (2000) tvrdi da komunizam predstavlja nadogradnju ortodoksne socijalističke orijentacije i konačno stanje kojem pojedinci teže. Heywood (2007) je komunizam definisao kao princip zajedničke svojine, koji se uglavnom koristi za obeležavanje režima i pokreta zasnovanih na marksističkim principima. Uprkos činjenici da je socijalizam društveno korisna alternativa komunizma, Huerta de Soto (2010) socijalizam definiše kao sistem institucionalne agresije i prisile na slobodno provođenje ljudskog delovanja ili preduzetništva od strane pojedinaca, političara i naučnika. Rezultat agresije i prisile manifestuje se kao ograničavanje slobodnog preduzetništva i njegovo prilagođavanje osobi koja vrši prisilu (Huerta de Soto, 2010). Na osnovu definicija socijalizma i komunizma, kako su ih shvatili Heywood (2007) i Huerta de Soto (2010), komunizam se može razumeti kao agresivni sistem, u poređenju sa socijalizmom, u pogledu političkog sistema i društvenog uređenja u kojem je država potisnula demokratske principe i ljudska prava. Ali uprkos tim razlikama, oba režima shvatamo kao autoritarne režime, zbog institucionalne agresije o kojoj govori Huerta de Soto (2010). Komunizam i socijalizam obeležavaju uticajne organizacije, kojima upravljaju privilegovani pojedinci koji poseduju ekonomska sredstva, a samim tim i mogućnost za dominaciju i izvršenje vlasti. Uticajne institucije stvaraju takvu ekonomiju, gde privilegovani ljudi ili grupa ljudi deluje u skladu sa pravilima koja oni sami postavljaju, a često su rezultat sopstvenih interesa i koristi.

Tranzicija u zemljama Centralne i Istočne Evrope

Tranzicija je oblik modernizacije zemalja Centralne i Istočne Evrope (zemlje CEE), što podrazumeva reorganizaciju društvenog uređenja, političkog režima i ekonomskog sistema. Polazeći od kulturnog i istorijskog nasleđa istočnih država, u poređenju sa zapadnim, potrebno je ukazati na činjenicu da razvijene zapadne zemlje imaju velike prednosti za razvoj i ekonomski prosperitet, u poređenju sa istočnim državama, koje karakterišu socijalistički/komunistički

režim. Pad komunizma i proces tranzicije označavaju transformacije društvene organizacije, političke organizacije (od komunizma/socijalizma do demokratije, uspostavljanja demokratskih institucija, podele vlasti, slobode govora, itd.) i ekonomskog sistema (od centralnog planiranja do tržišta, preduzetničke inicijative, privatne svojine, itd.) (Pezdir, 2008). Za uspešnu transformaciju i restrukturiranje potreban je skup društveno-političkih normi, institucija i propisa. Oni bi trebalo da budu locirani između države i tržišta, što stvara takozvano ekonomsko društvo (Linz and Stepan, 1996.), što bi omogućilo konsolidaciju neophodnih preduslova za demokratiju (Przeworski et al., 1996).

Teorijski okvir tranzicije

Tranzicija uključuje sve promene koje su deo institucionalnog okvira države i označavaju transformacije kolektivističkog društva u individualističko, koje se zasniva na slobodi izbora kao glavnoj karakteristici kapitalizma (Pezdir, 2008). Offe (1993) definiše tranziciju kao proces koji uključuje promenu političkog, ekonomskog i socijalnog sistema, koji ima za cilj transformaciju socijalističke/komunističke društvene strukture i stvaranje zapadnog tipa društva, koji se može primeniti u kontekstu društvenog upravljanja (Rončević i Makarović 2010, 2011). U kontekstu ekonomske tranzicije, ovo bi trebalo da obuhvati privatizaciju, makroekonomsku stabilizaciju, mikroekonomsko restrukturiranje i pravni okvir za novi ekonomski sistem, tj. slobodnu tržišnu ekonomiju (Mencinger, 2013). Nakon pada komunizma (1989.), pojavio se „prazan prostor“ (Lijphart i Waisman, 1996) ili „institucionalni vakum“ (Agh, 1994), koji je omogućio političkim akterima da oblikuju novi društveni poredak u okviru svojih interesa. Zato su zemlje CEE mogle da izaberu tranziciju na osnovu dva kontradiktorna pristupa, kojima je trebalo da restrukturiraju i modernizuju ova društva:

Gradualizam podrazumeva postepene promene i zasnovan je na sporoj i progresivnoj transformaciji političkog poretka i ekonomskog sistema. Pod ovim pristupom podrazumeva se uključenje i aktivno učešće javnih masa (građana) u javnim poslovima. Teži sporim promenama i dugotrajnoj državnoj intervenciji u politici, posebno u ekonomskim poslovima, pri čemu se ekonomski programi (stabilizacija, liberalizacija i restrukturiranje) ne sprovode istovremeno, već postepeno (Hall i Elliott, 1999; Balcerowicz 1995; Murrell 1993).

Šok-terapija podrazumeva brze promene političkog i ekonomskog sistema i teži ka trenutnim suspenzijama socijalističkog/komunističkog režima i državnih institucija. Glavni cilj je brza promena političkog uređenja (iz

socijalističkog/komunističkog u demokratiju) i ekonomskog sistema (iz centralno planirane ekonomije u slobodno tržište), što podrazumeva brzu makroekonomsku stabilizaciju, mikroekonomsku liberalizaciju i institucionalno restrukturiranje. Zato je ključni cilj pristupa „šok-terapija“ primena liberalnih vladinih struktura i ekonomskih politika, slobodnog tržišta, efikasnih institucija itd. Ovu ideju posebno podržavaju neoliberalni autori (npr. Buchanan, Friedman, Hayek itd.) koji veruju da će odsustvo države i slobodnog tržišta stvoriti ekonomski rast (Hall and Elliott, 1999; Lipton i Sachs, 1990).

Kako su zemlje Centralne i Istočne Evrope bile pod socijalističkim/komunističkim režimom do 1989./1990., govorimo o postsocijalističkoj modernizaciji koja je imala pozitivan uticaj na razvoj zemalja, ali se nije odvijala ravnomerno u svim tranzicijskim zemljama i još uvek nije završena gotovo trideset godina. Pored toga, socijalističke intervencije u društvima i njihovi podsistemi (politika, kultura i ekonomija) doveli su do "neorganske modernizacije diktirane odozgo" (Bozoki, 1994), pa se modernizacioni procesi tj. tranzicija u socijalističkim i komunističkim društvima može definisati kao "alternativna modernizacija"(Arnason in Adam et al., 2001). Uprkos krutosti bivšeg režima, novi režim je imao visok nivo ekstenzivne industrijalizacije i urbanizacije. Ipak, ova vrsta modernizacije se pokazala deformisanom, koja nikako ne može da se nadmeće sa razvijenom zapadnom ekonomijom (Veber in Adam et al., 2001).

Još jednu „definiciju“ socijalističke modernizacije dao je Adam (1989), koji je definisao „deformisanu modernizaciju“ karakterističnu za post i stvarni socijalistički sistem, koja se ogleda u nerazvijenoj funkcionalnoj diferencijaciji i može se objasniti specifičnom kulturom (obrasci, vrednosti, običaji, norme, tradicije itd.), zato se naziva „kulturnim zaostajanjem“ (Ogburn in Adam, 1989). U tom kontekstu, Tomšič (2002) govori o „socijalističkoj modernizaciji“ koja nastoji da podstiče i propagira egalitarizam, sprečava funkcionalnu diferencijaciju društva, ideološki pluralizam i konkurenciju. Sve je to dovelo do nedostatka slobode u društvu i do neuspeha postizanja nivoa razvoja drugih zapadnih društava.

Zver i dr. (2005) veruju da u tranzicijskim zemljama još uvek postoje neki kulturni trendovi, koji mogu da ometaju pozitivne efekte i ishode tranzicije. Aktuelna teorija tranzicije podrazumeva da ti kulturni trendovi nisu podjednako prisutni u svim zemljama u tranziciji. Zato je od presudnog značaja da tranzicijske zemlje uspostave efikasne institucije kako bi olakšale tranziciju i postigle dobre rezultate. Saglasno shvatanju novog institucionalizma, o efikasnosti državnih institucija možemo govoriti samo ako

su one proceduralno i materijalno legitimne (Leftwich, 2010). Efikasnost institucija ima značajan uticaj na korporativno upravljanje, kao neophodan osnov slobodne tržišne ekonomije, jer pruža sredstva za institucionalizaciju i regulisanje ekonomskih sukoba između investitora i menadžera. Istovremeno korporativno upravljanje doprinosi stabilnoj i isplativoj osnovi za uspešno funkcionisanje javnih korporacija. Pored ekonomskog sistema, politički režim je takođe jedan od ključnih elemenata, koji doprinosi stvaranju, dizajniranju i organizaciji dobro delujućeg korporativnog sistema i efikasne tržišne ekonomije, što obezbeđuje profitabilna ulaganja u korporacije (Sullivan, 2002).

Institucionalna struktura povezana je sa ekološkom strukturom, koja uključuje resurse države, spoljni geopolitički kontekst, formalnu i neformalnu institucionalnu organizaciju i distribuciju moći (Leftwich, 2010). Željena institucionalna struktura se na društveno-ekonomski sistem uspostavlja politikom tranzicije putem prevladavajuće društveno-ekonomske i socijalne strukture (Moore, 1965). To uključuje formalne institucije, koje predstavljaju zakone, pravila i propise koji regulišu ekonomski, politički i društveni život građana. Ako je institucionalna struktura u skladu sa civilizacijskom kompetencijom, socijalnim kapitalom, kulturno istorijskim nasleđem itd., veća je verovatnoća da će tranzicija biti efikasna i uspešna. Ako institucionalna struktura nije kompatibilna sa društvom, ona će stvoriti socijalne i političke sukobe, a takođe nacionalna ekonomija neće dostići nivo razvijenih zemalja i neće prosperirati što je glavni cilj tranzicije.

Uzimajući u obzir institucije kao ključne odrednice ekonomskog razvoja (prema Fukuyama, 2004; Acemoglu and Robinson, 2012), one se mogu smatrati jednim od ključnih faktora za generisanje relevantnih i podsticajnih faktora za uspešnu transformaciju socijalističkih/komunističkih zemalja. Na osnovu toga Acemoglu i Robinson (2012) ističu dve vrste institucija koje karakterišu društva:

Inkluzivne institucije, koje olakšavaju i podstiču širu participaciju građana u ekonomskim aktivnostima i obezbeđuju privatnu svojinu, nepristrasan pravni sistem, javne usluge, ravnopravnu konkurenciju, ulazak novih preduzeća i aktivnosti na tržište, itd. Istovremeno, država obezbeđuje javni red, sprečava krađu i proneveru ugovora između privatnih strana. Inkluzivne institucije takođe promovišu ekonomsku aktivnost, rast proizvodnje i ekonomski prosperitet.

Ekstraktivne institucije u većini slučajeva osnivaju elite koje kontrolišu protok kapitala. Ekstraktivne institucije se uspostavljaju i održavaju tamo gde postoje

mala ograničenja u sprovođenju volje i moći privilegovanih (elita). Ekstraktivne ekonomske institucije zavise od ekstraktivnih političkih institucija i na taj način omogućavaju bogaćenje elita jer se njihovim bogatstvom učvršćuje politička dominacija (Acemoglu and Robinson, 2012). Okruženje u kojem dominiraju ekstraktivne institucije zastupljeno je korupcijom, političkim nesigurnostima, visokom socijalnom nejednakošću, velikom inflacijom i odlivom kapitala (Rose, 1998).

U tom je pogledu izuzetno važno koja vrsta kulturne, društvene i političke organizacije postoji u društvu (zemlji), jer ovo predstavlja važnu osnovu za formiranje jedne od ove dve vrste institucija. Institucije imaju važan uticaj na vrstu ekonomije koja će se formirati i na njenu funkciju. Polazeći od Kingovih (2002) shvatanja o vrstama kapitalističkih sistema, institucije su još važnije za bivše komunističke zemlje, jer će one imati veliki uticaj na uspostavljanje i funkcionisanje kapitalizma, koji je izložen spoljašnjim uticajima.

Komponente tranzicije

Tranzicija u postkomunističkim društvima podrazumeva modernizaciju strukturalnih i kulturnih komponenti, koje se moraju prilagoditi novim i modernim institucionalnim i osnovnim pravnim standardima, tipičnim za razvijena zapadna društva. Oni zavise od društveno-ekonomskih resursa, ljudskog kapitala, civilizacijske kompetencije, društvenog kapitala, nasleđa države i drugih sposobnosti ili kompetencija ključnih aktera, koji su nosioci strukturalnih reformi. Ovi elementi predstavljaju preduslov razvojnih potencijala zemlje i razlikuju se među državama, koje su se razvile na različit način i karakterišu ih različiti nivoi uspešnosti (Priyon L. and Priyon E., 2015; Rončević, 2005). Oni stvaraju osnovu za nastajanje dva različita tipa kapitalizma u postkomunističkim zemljama, što predstavlja važan razvojni temelj za uspešnost tranzicije (King L.P., 2002):

Patrimonijalni kapitalistički sistem, karakterističan za zemlje bivšeg Sovjetskog saveza i deo zemalja Istočne Evrope, zasniva se na izvozu sirovina. U tom smislu, kapital se ne akumulira, već negativno utiče na ekonomski rast zemlje, pri čemu produbljuje već postojeće razlike zapadnih zemalja.

Savremeni racionalni kapitalizam (podsistem liberalnog kapitalizma) je tipičan za Centralnu Evropu, deo Istočne Evrope i Baltičke države. Nazivaju ga i „zavisnim kapitalizmom“, jer akumulacija kapitala zavisi od njegovog ulaza i izvoza proizvedenih proizvoda. Takav sistem stvara ekonomski rast, ali je istovremeno i sam ekonomski sistem ranjiv na spoljne šokove i promene nivoa razmene sa spoljnim tržištima.

Iskustva tranzicije su različita između pojedinih regiona. U Istočnoj Aziji, posebno u Kini i Vijetnamu, inflacija je bila zaustavljena pre otpočinjanja reformi. U zemljama CEE i bivšeg Sovjetskog Saveza doslo je do značajnog pada proizvodnje, a mnoge od ovih zemalja su doživele hiperinflaciju. Neke privrede u regionu, posebno u zemljama OEE, postigle su oživljavanje privrednog rasta i svele inflaciju na umeren nivo, ostale su bile sporije u ostvarivanju pozitivnog zaokreta. U diskusijama se često postavljalo pitanje iskustva sa tranzicijom. Istraživaci su dosli do zaključka da putevi tranzicije za datu zemlju zavise od njenih inicijalnih uslova i izabrane ekonomske politike. Oni su utvrdili da su zemlje Istočne Azije, Centralne Evrope i Zajednice nezavisnih država imale različite ekonomske preuslove, lokaciju, prirodne resurse, istoriju i institucije. De Melo, Denizer, Gelb i Tenev (2001) su izneli integrisan pristup razvoju veza između određenih faktora, uključujući inicijalne uslove, političke promene i reforme, u jedinstven okvir koji pokriva 28 zemalja u Istočnoj Aziji, zemljama CEE i bivšeg Sovjetskog saveza. Bilo je teško prilagoditi iskustva Kine i Vijetnama, unutar istog analitičkog okvira, sa zemljama CEE i bivšeg Sovjetskog saveza, delimično zbog toga što interpretacija istočnoazijskog tranzicionog iskustva po pravilu naglašava inicijalne uslove, kao što je učešće radne snage u poljoprivredi, a delom zbog toga što je tranzicija otpočela ranije, posebno u Kini. Istraživači su došli do saznanja da se zemlje razlikuju u mnogim dimenzijama, pri čemu bi se najveći deo varijacija između inicijalnih uslova mogao svesti na dve glavne komponente. Prva se može interpretirati kao merenje makroekonomske neravnoteže i neusklađenost sa tržišnim procesima, dok druga reprezentuje nivo društvenog razvoja i sa njim povezane strukturne neuravnoteženosti.

Prilikom usvajanja reformske strategije i specifičnih politika, zemlje u tranziciji su polazile od posebnih ekonomskih okolnosti i političkih ograničenja. Takva strategija po pravilu ima šest glavnih komponenti: mikroliberalizacija (posebno u pogledu cena, trgovine i pristupa tržištu), makroliberalizacija (naročito u pogledu inflacije, javnih finansija i spoljnog duga), strukturne promene (pre svega privatizacija i međunarodna trgovina), nove tržišne institucije (sa težištem na trgovačke kodove, vlasnička prava i finansijsko tržište i tržište kapitala), mreža socijalne zaštite i spoljna pomoć. Prve četiri komponente su sastavni deo svake reforme (Stanislav Gomulka, 2000).

Vašingtonski konsenzus

Pisati i razmišljati o procesu tranzicije nemoguće je bez kvalitetnog osvrta na Vašingtonski konsenzus. Deset elementa ovog dokumenta smatrani su za osnovu od koje treba krenuti i po kojoj se, kao prema zakonu, treba raditi.

Priča o Vašingtonskom konsenzusu počinje 1989. godine, kada je John Williamson, engleski ekonomista, svedočio pred kongresnim odborom u korist Bradyjevog plana (Williamson, 2003). Zato je odlučio da već zakazana konferencija nazvana “Adaptacija Latinske Amerike: Koliko toga se dogodilo?” pored radnog materijala dobije i određeni dodatak u kojem bi se i detaljno pojasnilo kakve se promene u ekonomskoj politici očekuju. Dodatak je dobio zvaničan naziv: “Šta Washington misli pod promenom politike?” i distribuiran je svim autorima koji treba da se pojave na konferenciji. Dodatak je definisao deset pravila prema kojim bi zemlje trebalo da se ponašaju i oko kojih bi morao postojati visok stepen konsenzusa u Washingtonu.

John Williamson je isticao jedinstvene okolnosti 1989. godine (Williamson, 2003), a kritičari Vašingtonskog konsenzusa isticali su da u njegovim politikama neki važni elementi nedostaju, kao na primer društvena jednakost i institucionalni razvoj. To je, naravno, nesporno, zbog čega je, uostalom Williamson, kasnije dopunio program nazvavši ga Postvašingtonski konsenzus (After the Washington Consensus).

Lista Vašingtonskog i Postvašingtonskog konsenzusa data je u Tabeli 1 (ispod):

Tabela 1. Lista Vašingtonskog i Postvašingtonskog konsenzusa

Izvorni Vašingtonski konsenzus	Postvašingtonski konsenzus (plus prethodnih 10 tačaka):
1. Fiskalna disciplina	11. Korporativno upravljanje
2. Promena prioriteta javnih rashoda	12. Borba protiv korupcije
3. Poreska reforma	13. Fleksibilna tržišta rada
4. Finansijska liberalizacija	14. Pristupanje STO-u
5. Jedinstven i konkurentan devizni kurs	15. Finansijski standardi
6. Liberalizacija spoljne trgovine	16. „Smotrena“ liberalizacija kapitalnog bilansa
7. Liberalizacija priliva SDI	17. Potpuno fiksni ili fleksibilan devizni kurs
8. Privatizacija	18. Nezavisna centralna banka/ciljanje inflacije
9. Deregulacija	19. Sistem socijalne zaštite
10. Obezbeđenje vlasničkih prava	20. Ciljane mere za smanjenje siromaštva

Izvor: Williamson, 1990.; Rodrik, 2003, 2006.

U sledećem delu ovog rada analiziraćemo specifične makroekonomske pokazatelje, koji obuhvataju: realni bruto domaći proizvod (GDP), rast bruto domaćeg proizvoda, bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (GDP per capita), direktna strana ulaganja (FDI), stopu nezaposlenosti i stopu inflacije u okviru pet izabranih zemalja CEE, odnosno Slovenije, Češke, Slovačke, Poljske i Mađarske.

Cilj je da se analizira ne/uspešnost rezultata ekonomske tranzicije u ovim zemljama, koje su tranziciju sprovele na osnovu dva različita pristupa, gde su pojedinačne mere bile različito prihvaćene u svakoj zemlji. Slovenija i Mađarska su se odlučile za postupnost, dok su Slovačka, Češka i Poljska izabrale šok-terapiju. Pored toga, analiziraćemo da li postoji moguća uzročna posledična veza između vrste tranzicije i njenih ishoda.

Makroekonomski pokazatelji u procesu ekonomske tranzicije u određenim zemljama Centralne i Istočne Evrope

Iako je bilo mnogo zemalja koje su proces tranzicije započele 1989/1990. godine, fokusiraćemo se samo na neke od njih: Sloveniju, Češku, Mađarsku, Slovačku i Poljsku. Razlog izbora ovih zemalja leži u njihovom zemljopisnom položaju (Centralna i Istočna Evropa), sličnom političkom i ekonomskom poretku, ali i istovremeno njihovom pridruživanju Evropskoj uniji u maju 2004. godine. Uprkos tim sličnostima, ove države su imale različite početne položaje na početku tranzicije i mnogo različitih razvojnih potencijala, koji proizilaze iz različitih nivoa civilizacijske kompetencije, društvenog i kulturnog kapitala, istorijske pozadine itd. Zato su ove zemlje imale mnogo različitih mogućnosti i potencijala za razvoj efikasne slobodne tržišne ekonomije i ekonomski prosperitet uporediv sa ostalim razvijenim zemljama.

Razmatrani makroekonomski pokazatelji obuhvataju:

- realni bruto domaći proizvod (GDP),
- rast bruto domaćeg proizvoda,
- bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (GDP per capita),
- direktna strana ulaganja (FDI),
- stopa nezaposlenosti i
- stopa inflacije.

Većina ovih pokazatelja se može smatrati faktorima privrednog razvoja, u smislu da stvaraju ambijent povoljan za rast, ali su pre svega, osim FDI, rezultat razvojne i stabilizacione politike. Podatke vezane za ove pokazatelje, predstavljamo u sledećim vremenskim intervalima:

- 1990. kako bi se ukazalo stanje zemalja na početku tranzicije, međutim u daljem radu necemo razmatrati ovu godinu zbog nedostatka podataka za neke zemlje,

- 1995. da bi se uočile glavne promene u petogodišnjem periodu između država i zbog činjenice da neki podaci nedostaju u vremenskom rasponu između 1990. i 1994.,
- 2000. kako bi se potvrdilo da li je bilo bitnih promena između država u petogodišnjem vremenskom rasponu, s obzirom da je period od 1995. do 2000. bio značajan za Sloveniju,
- 2005. kako bi se verifikovale glavne promene koje su se dogodile u tim zemljama kada su se pridružile Evropskoj uniji 2004. godine,
- 2010. - 2018. radi analize bitnih promena koje su nastupile od početka ekonomske krize i njihovog stvarnog i savremenog učinka.

Podaci za zemlje predstavljeni su u Tabeli 1 (ispod).

Tabela 2. Makroekonomski pokazatelji po zemljama

God.	Makroekonomski pokazatelji	Slovenija	Češka	Mađarska	Poljska	Slovačka
1990	GDP	18.130.000.000,0	40.315.846.933,7	40.480.000.000,0	64.712.371.523,3	12.694.514.982,2
	rast GDP	-	-	-	-	-
	GDP per capita	8.699,0	3.375,0	3.186,0	1.694,0	2.211,0
	FDI	-	-	553.888.992,0	89.000.000,0	-
	stopa nezaposlenosti	-	-	-	-	-
	stopa inflacije	-	-	29,0	555,4	-
1995	GDP	21.273.150.020,2	59.537.113.790,5	46.166.297.228,0	139.412.439.030,4	25.733.071.895,4
	rast GDP		6,2	1,5	7,0	5,8
	GDP per capita	10.690,7	5.765,0	4.469,6	3.612,2	4.799,2
	FDI	150.400,0	2.567.564,6	4.804.151,3	3.659.000,0	236.133,0
	stopa nezaposlenosti	7,2	4,0	10,2	13,3	13,1
	stopa inflacije	13,5	9,2	28,3	28,1	9,9
2000	GDP	20.342.229.875,2	61.474.265.134,5	47.110.416.253,9	171.886.785.072,5	29.110.097.659,8
	rast GDP	4,2	4,3	4,2	4,3	1,2
	GDP per capita	10.227,8	5.994,5	4.613,7	4.492,8	5.402,0
	FDI	135.800,0	4.987.679,1	2.778.479,3	9.343.000,0	2.053.488,9
	stopa nezaposlenosti	6,9	8,8	6,4	16,1	18,8
	stopa inflacije	8,9	3,5	9,8	10,1	12,0
2005	GDP	36.346.971.769,7	135.990.215.966,7	111.890.070.522,2	304.411.705.932,0	62.676.532.769,6
	rast GDP	4,0	6,4	4,3	3,5	6,5
	GDP per capita	18.169,2	13.317,7	11.092,4	7.976,1	11.665,5
	FDI	970.800,0	11.601.977,3	8.505.362,8	11.051.000,0	2.998.307,0
	stopa nezaposlenosti	6,5	7,9	7,2	17,7	16,2
	stopa inflacije	2,5	1,8	3,6	2,1	2,7

2010	GDP	47.972.989.132,5	207.015.860.050,4	129.583.005.051,4	476.687.891.752,1	89.011.920.529,8
	rast GDP	1,2	2,3	0,8	3,7	4,8
	GDP per capita	23.417,6	19.764,0	12.958,3	12.530,3	16.509,9
	FDI	304.617,6	10.167.834,4	20.933.508.134,0	18.145.000,0	2.117.516,3
	stopa nezaposlenosti	7,2	7,3	11,2	9,6	14,4
	stopa inflacije	1,8	1,4	4,9	2,7	1,0
2012	GDP	46.262.747.033,6	206.751.372.749,3	126.824.840.349,8	496.205.742.261,4	92.747.389.762,6
	rast GDP	-2,6	-0,8	-1,3	1,8	1,6
	GDP per capita	22.488,7	19.670,4	12.784,3	13.036,4	17.151,4
	FDI	35.976,1	9.433.199,8	10.635.272,7	7.189.000,0	1.527.246,2
	stopa nezaposlenosti	8,8	7,0	10,9	10,1	13,9
	stopa inflacije	2,6	3,3	5,7	3,6	3,6
2014	GDP	49.416.055.609,2	205.522.871.251,4	137.103.927.313,0	548.003.360.279,0	99.790.145.652,8
	rast GDP	2,6	-2,0	1,9	3,4	2,4
	GDP per capita	23.962,6	19.552,9	13.902,7	14.422,8	18.416,5
	FDI	1.502.189,3	4.870.792,8	8.525.275,0	12.100.000,0	896.179,4
	stopa nezaposlenosti	10,1	6,6	8,2	10,0	13,9
	stopa inflacije	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
2016	GDP	44.710.000.000,0	195.300.000.000,0	125.800.000.000,0	471.400.000.000,0	89.770.000.000,0
	rast GDP	-3,1	-2,6	-2,2	-2,9	-3,3
	GDP per capita	21.650,2	18.483,7	12.820,1	12.415,0	16.529,5
	FDI	1.245.000,0	9.815.000,0	5.753.000,0	15.690.000,0	805.000,0
	stopa nezaposlenosti	8,4	4,3	5,9	6,7	10,4
	stopa inflacije	0,5	2,0	0,4	0,9	0,2
2018	GDP	45.755.000.000,0	207.570.000.000,0	161.182.000.000,0	565.854.000.000,0	89.721.000.000,0
	rast GDP	4,1	3,0	5,1	5,1	2,3
	GDP per capita	22.980,0	20.610,0	16.484,0	14.902,0	19.333,3
	FDI	1.523.000,0	9.479.000,0	6.389,0	11.476.000,0	475.000,0
	stopa nezaposlenosti	5,7	2,4	3,8	4,1	7,3
	stopa inflacije	1,4	2,0	0,3	1,6	2,0

Izvor: The World Bank, 2015; The Global Competitiveness Report, 2000; 2005 – 2006, 2010 – 2011, 2012 – 2013, 2014 – 2015, 2016 – 2017, 2018.

Realni bruto domači proizvod (GDP)

Upoređujući početne pozicije realnog GDP-a u 1995. godini, može se primetiti da su Mađarska, Poljska i Češka imala značajno veće iznose u poređenju sa Slovenijom, što nije iznenađujuće zbog veličine i broja stanovnika. S druge strane, zanimljivo je smanjivanje jaza između realnog GDP Slovenije i drugih zemalja u vremenskom rasponu između 1995. do 2018. Slovenački realni GDP porastao je 2,15 puta u periodu od 1995. do 2018. (i za 2,26 puta od 1995. do

2010. – gde se beleži visok rast realnog GDP u svim zemljama). Navedeni obračun pokazuje da je slovenački realni GDP porastao manje nego u ostalim tranzicijskim zemljama. Na primer, češki realni GDP porastao je za 3,49 puta od 1995. do 2018. (za 3,48 puta od 1995. do 2010.); mađarski GDP porastao je za 3,49 puta od 1995. do 2018. i za 2,81 puta od 1995. do 2010. .; poljski GDP porastao je za 4,06 puta u periodu od 1995. do 2018. (za 3,42 puta od 1995. do 2010.); a slovački GDP porastao je za 3,49 puta od 1995. do 2018. (za 3,46 puta od 1995. do 2010.). Ipak realni GDP je u 2010. bio niži nego 2018. Upoređujući trend realnog GDP-a od 2010. do 2018. godine, otkrili smo da se slovenački realni GDP smanjio za 0,05 puta, dok je češki i slovački GDP porastao za 0,01, mađarski za 0,24, a poljski za 0,19.

Na osnovu ovih analiza i upoređivanja, možemo zaključiti da je rast realnog GDP-a bio najsporiji u Sloveniji, a takođe je razlika između realnog GDP-a u 1995. i 2018. najmanja. Drugim rečima, ostale zemlje (Češka, Slovačka, Mađarska i Poljska) razvijale su se brže u pogledu ovog indikatora, što je takođe vidljivo u vremenskom periodu posle 2000. godine, jer se te zemlje razvijaju brže nego što su to bile navike u prethodnim vremenski periodima.

Bruto rast domaćeg proizvoda (rast GDP-a)

Ako uporedimo rast GDP-a, nakon 2000. godine, nalazimo različit trend rasta u analiziranim zemljama. Tako je 2000. godine samo slovački trend rasta GDP-a bio niži (1,2%) od slovenačkog i mađarskog (oba 4,2%), dok je rast češkog i poljskog GDP-a bio samo malo veći (4,3%). U 2005. godini rast slovenačkog GDP-a iznosio je 4,0%, najniži rast ostvaren je u Poljskoj (3,5%), dok je najveći bio u Slovačkoj (6,5%). U 2010. godini najviši trend rasta GDP-a zabeležen je u Slovačkoj (4,8%), dok je najniži u Mađarskoj (0,8%), pa Sloveniji (1,2%), dok je u Poljskoj (3,7%) i Češkoj (2,3%) bio na srednjem nivou. U periodu od 2012. do 2016. godine najveći pad rasta GDP-a zabeležen je u Češkoj (-0,8%, -2,0%, -2,6%), zatim u Sloveniji (-2,6%, 2,6%, -3,1%) i Mađarskoj (-1,3%, 1,9%, -2,2%), dok su ostale dve zemlje zabeležile rast GDP-a i to u Poljskoj (1,8%, 3,4%, -2,9%) i Slovačkoj (1,6%, 2,4%, -3,3%) . U 2018. godini rast GDP-a bio je najviši u Poljskoj i Mađarskoj (5,1%) i najniži u Slovačkoj (2,3%), a slede Slovenija (4,1%) i Češka (3,0%).

Upoređujući rast GDP-a između 2000 i 2016, ustanovili smo trend smanjenja u svim zemljama (u Sloveniji, Češkoj i Mađarskoj čak negativan trend), što je bilo i za očekivati zbog globalne ekonomske krize. Ali, analizirajući rast GDP-a, ne možemo napraviti jednostavan zaključak o napretku zemalja, jer je ovaj trend vrlo raznolik i prema tome ne možemo istaknuti zajednički trend rasta ili opadanja rasta GDP-a u zemljama koje se porede. Ipak, možemo tvrditi da

naročito Slovačka i Poljska napreduju prilično dobro, zbog početnog položaja na početku tranzicije.

Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (BDP per capita)

Kada se upoređuju rast i trend GDP-a per capita između navedenih zemljama otkrili smo da je slovenački GDP p.c. porastao je za 2,15 puta u periodu od 1995. do 2018. i za 2,19 puta od 1995. do 2010. godine; češki je porastao za 3,58 puta u periodu od 1995. do 2018. i za 3,43 puta u periodu od 1995. do 2010. godine; mađarski za 3,69 od 1995. do 2018. i 2,90 puta od 1995. do 2010. ; poljski za 4,13 puta u periodu od 1995. do 2018. i za 3,47 od 1995. do 2010. godine; i slovački za 4,03 puta od 1995. do 2018. i za 3,44 od 1995. do 2010. Upoređujući trend GDP-a per capita od 2010. do 2018. slovenački GDP per capita porastao je za 0,98 puta, češki za 1,04 puta, mađarski za 1,27 puta, poljski za 1,19 puta i slovački za 1,17 puta. U tom kontekstu, može se tvrditi da Mađarska, Češka, Poljska i Slovačka napreduju prilično dobro ili bolje, u poređenju sa Slovenijom, zbog rastućeg trenda. Time se razlike između Slovenije, koja je započela tranziciju u mnogo boljem obliku i drugih zemalja smanjuju, jer Slovačka, Češka, Poljska i Mađarska brže napreduju.

Direktna strana ulaganja (FDI)

Strane direktne investicije (FDI) se relativno smatraju ključnim pokazatelja efikasnosti tranzicije neke zemlje i preduslovom za ekonomsku stabilnost. Uzimajući u obzir uspostavljanje slobodne tržišne ekonomije i inkluzivne efikasne institucije u ovim zemljama, direktna strana ulaganja su još važnija jer podstiču razvojne potencijale i smanjuju jaz između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Međutim treba napomenuti da nemaju sve zemlje u razvoju neophodnu pravnu i ekonomsku osnovu za priliv FDI. Neke zemlje u tranziciji stvorile su atraktivne i efikasne uslove za strana ulaganja (npr. Poljska), što je olakšalo rezultate tranzicije i uspešnost, jer su one doprinele razvoju zemalja, revitalizaciji ekonomije i industrije, modernizovanoj tehnološkoj proizvodnji itd. (Lorber, 1999). Glavni preduslov za direktna strana ulaganja su specifične prednosti za lokacije (proizvodni troškovi, marketinški faktori, vladine politike itd.) i internalizacijske prednosti, koje se razlikuju od zemlje do zemlje (Dunning, 1993). Pored toga, najvažniji faktor za FDI je pristup novim tržištima (Foley, 1996), pa su direktne strane investicije takođe pokazatelji društvene i političke situacije u zemlji, jer investitori više vole da ulažu u zemlje sa stabilnom političkom, socijalnom i ekonomskom situacijom. Uz to, investicije mogu olakšati i doprineti ekonomskom rastu i prosperitetu.

Polazeći od slovenačkih FDI, one nikada nisu bile previsoke, u poređenju s drugim zemljama u tranziciji, posebno u periodu između 1990. i 2005. godine.

Ipak, ključno je ukazati na negativni trend FDI-a u Mađarskoj posle 2010. godine, koji može biti rezultat nestabilne političke situacije tokom tih godina. Razlog nezainteresovanosti za priliv FDI u Sloveniji mogao bi se objasniti pojavom ravnodušnosti prema stranim investitorima od strane političkih lidera. Pored toga, slovenačka vlada usvojila je mere, koje su ometale strane investitore i rezultirale prevencijom ulaganja u Sloveniju. (Rojec i Kovač, 1999)

Stopa nezaposlenosti

Duži vremenski period zemlje u tranziciji su imale centralno planirani ekonomski sistem, a jedna od glavnih karakteristika je višak potražnje radne snage u odnosu na ponudu. Bila je zastupljena puna zaposlenost i ostvarena je po ceni niskih plata svih zaposlenih. U tim zemljama čak govorimo o raširenom prekomernom broju ljudi ili skladištenju radne snage u javnom sektoru, što je dovelo do poremećaja u raspodeli radne snage u industriji, a istovremeno je doprinelo i niskoj produktivnosti (Nesporova, s.a.). Među usvojenim reformama kao jedan od neophodnih delova ekonomske tranzicije, postojala je i makroekonomska stabilizacija i restrukturiranje, kao osnova za uspostavljanje slobodne tržišne ekonomije. Zato su zemlje bile prisiljene da usvoje manje ili više drastične mere, tj. otpuštanje zaposlenih, kao preduslov ekonomskog rasta i smanjenja troškova.

Kada analiziramo stopu nezaposlenosti u odabranim zemljama CEE, možemo primetiti da je ovaj trend veoma različit. U 1995. godini najniža stopa nezaposlenosti utvrđena je u Češkoj (4,0%), dok je najviša u Poljskoj (13,3%) i Slovačkoj (13,1%). U 2000. godini najniža stopa nezaposlenosti primećena je u Mađarskoj (6,4%), a sledi Slovenija (6,9%), a u Slovačkoj je povećana nezaposlenost (18,8%). U 2005. godini stopa nezaposlenosti bila je najviša u Poljskoj (17,7%), dok je najniža u Sloveniji (6,5%). Slovenija (7,2%) i Češka (7,3%) su u 2010. godini imale najnižu stopu nezaposlenosti, dok je najviša u Slovačkoj (14,4%). Stopa nezaposlenosti u 2012. i 2014. godini bila je najniža u Češkoj (7,0% i 6,6%), dok je najviša ponovo u Slovačkoj (13,9%, 13,9%). U 2016. i 2018. najniža stopa nezaposlenosti primećena je u Češkoj (4,3%, 2,4%), dok je najviša u Slovačkoj (10,4%, 7,3%). Ove zemlje su se suočile sa velikom nezaposlenošću u industriji (usled pada GDP-a), s jedne strane, i povećanjem zaposlenosti u uslužnom i tercijalnom sektoru. Uprkos brzom oporavku GDP-a u narednim periodima, otvaranje novih radnih mesta u zemljama centralne i istočne Evrope bilo je vrlo sporo (osim u sektoru usluga). Pored toga, zemlje su bile suočene sa dugotrajnom nezaposlenošću, nezaposlenošću mladih koja je bila mnogo veća nego u ostalim zemljama EU, a mnogi poslovi zahtevali su nizak nivo kompetencije i znanja. (Pezdir, 2008)

Upoređujući nezaposlenost između 1995. i 2018. godine, možemo zaključiti da se smanjila u svim zemljama i to u Sloveniji (za 1,5%), Češkoj (1,4%), Mađarskoj (6,4%), Poljskoj (za 9,2%) i Slovačkoj (5,8). S druge strane, možemo primetiti da je 2014.godine došlo do naglog porasta stope nezaposlenosti i to u Sloveniji (10,1%), Češkoj (6,6%), Mađarskoj (8,2%), Poljskoj (10,0%) i Slovačkoj (13,9%).

Prema analiziranim podacima može se zaključiti da je ukupna stopa nezaposlenosti bila najviša u Slovačkoj, dok je najniža u Sloveniji i Češkoj. Istraživanjem niske stope nezaposlenosti u Češkoj u poređenju sa drugim zemljama u tranziciji, utvrdilo se da izuzetno niske stope nezaposlenosti odražavaju negativne posledice ekonomskih reformi i mera (Gitter and Scheuer, 1998). U stvari, Gitter i Scheuer (1998) primećuju da je Češka niska nezaposlenost samo prividna, koja je rezultat mera koje je češka vlada usvojila (npr. niske stope minimalnih plata, manje izdašne naknade za osiguranje od nezaposlenosti itd.). Slično objašnjenje može se koristiti i za slovenački slučaj, dodajući tvrdnju Ignjatovića (2013) da iako je slovenska nezaposlenost još uvek ispod proseka EU, problem leži u njenom brzo rastućem trendu u poređenju s drugim zemljama EU.

Stopa inflacije

Analizirajući podatke o stopama inflacije u odabranim zemljama, otkrili smo da su Slovenija i Poljska imale najniže stope inflacije u svim godinama tranzicije. U prvim godinama tranzicije stopa inflacije je bila veoma visoka naročito u Mađarskoj i Poljskoj, ali je nakon 1995. naglo opala i održava se na umerenom nivou. Zapravo, stope inflacije u nekim zemljama CEE su se smanjile i konvertirale u veoma niske u poređenju sa razvijenim delovima EU (Mencinger, 2013).

S tim u vezi, možemo tvrditi da uvedene mere i reforme imaju pozitivan učinak u regulisanju stopa inflacije.

Komparativna analiza makroekonomskih pokazatelja

Upravljanje makroekonomskim pokazateljima u okviru ekonomske tranzicije ima snažan efekat na sistem jedne zemlje. Analiza makroekonomskih pokazatelja ima za cilj da utvrdi u kojoj meri jedni pokazatelji utiču na druge u okviru posmatranih zemalja.

U ovom delu sagledaćemo komparativnu analizu makroekonomskih pokazatelja u odabranim zemljama (Slovenija, Češka, Mađarska, Poljska i Slovačka), a tokom ekonomske tranzicije posmatrajući 1995., 2010. i 2018. godinu.

Komparativna analiza sprovedena je korišćenjem metode korelacione analize i to putem Pirsonovog koeficijenta korelacije. Koeficijent korelacije je mera koja pokazuje koliko su određene veličine povezane. Pirsonov koeficijent korelacije koristi se u slučajevima kada između varijabli posmatranog modela postoji linearna povezanost i neprikidna normalna distribucija. Vrednost Pirsonovog koeficijenta korelacije kreće se od +1 (savršena pozitivna korelacija) do -1 (savršena negativna korelacija). Označava se malim slovom r i računa po sledećoj formuli:

$$r = \frac{SS_{xy}}{\sqrt{SS_{xx} \cdot SS_{yy}}}$$

Koeficijenti korelacije makroekonomskih pokazatelja u odabranim zemljama prikazani su u tabeli 2 (dole).

Tabela 3. Koeficijenti korelacije makroekonomskih pokazatelja

Godina	Makroekonomski pokazatelji	GDP	rast GDP	GDP per capita	FDI	stopa nezaposlenosti	stopa inflacije
1995	GDP	1	0,48	-0,58	0,57	0,34	0,60
2010		1	0,34	-0,59	-0,20	-0,14	0,14
2018		1	0,51	-0,76	0,81	-0,41	0,08
1995	rast GDP	0,48	1	0,001	-0,53	0,03	-0,42
2010		0,34	1	-0,27	-0,58	0,58	-0,58
2018		0,51	1	-0,56	0,16	-0,39	-0,73
1995	GDP per capita	-0,58	0,001	1	-0,64	--0,54	-0,46
2010		-0,59	-0,27	1	-0,49	-0,55	-0,60
2018		-0,76	-0,56	1	-0,32	0,24	0,36
1995	FDI	0,57	-0,53	-0,64	1	0,09	0,80
2010		-0,20	-0,58	-0,49	1	0,23	0,91
2018		0,81	0,16	-0,32	1	-0,61	0,46
1995	stopa nezaposlenosti	0,34	0,03	--0,54	0,09	1	0,49
2010		-0,14	0,58	-0,55	0,23	1	0,06
2018		-0,41	-0,39	0,24	-0,61	1	0,19
1995	stopa inflacije	0,60	-0,42	-0,46	0,80	0,49	1
2010		0,14	-0,58	-0,60	0,91	0,06	1
2018		0,08	-0,73	0,36	0,46	0,19	1

Izvor: Proračun autora

Koeficijenti višestruke korelacije makroekonomskih pokazatelja iz tabele 2 su sledeći: (1995.g. = 0,44, 2010.g. = 0,42 i 2018.g. = 0,44). Na osnovu dobijenih koeficijenata može se reći da postoji statistički značajna povezanost. U razmatranju parcijalnih koeficijenata koristili smo sledeću skalu:

0,00 - ±0,20 – niska ili nezatna povezanost

±0,20 - ±0,40 – lagana povezanost

±0,40 - ±0,70 – značajna povezanost

±0,70 - ±1,00 – visoka ili ekstremno visoka povezanost

Posmatrajući parcijalne koeficijente iz tabele označene crvenom bojom može se reći da između posmatranih pokazatelja u Tabeli 2 postoji statistički visoka povezanost. Tako možemo reći da postoji statistički visoka povezanost u 1995. godini između stranih direktnih investicija (FDI) i stope inflacije i u 2018. godini između GDP i GDP per capita, GDP i FDI i rasta GDP i stope inflacije. Na osnovu analize podataka iz Tabele 2 možemo da zaključimo da postoji mnogo makroekonomskih pokazatelja gde je izračunat koeficijent korelacije sa statički značajnom povezanošću.

Zaključak

Na kraju, možemo reći da su analizirane zemlje sa tranzicijom u Centralnoj i Istočnoj Evropi napredovale prilično dobro, jer su njihovi makroekonomski pokazatelji u izvesnoj meri uporedivi sa razvijenim zapadnim zemljama. To se može potkrepiti argumentom koji je prikazan u naučnim radovima Roaf et al. (2014), koji su analizirali performanse tranzicionih zemalja u kontekstu klaster analize. Njihova studija obuhvata zemlje u tranziciji podeljene u četiri grupe; Baltičke države, Centralnoevropske zemlje (CEE), Zajednice nezavisnih država i članice EU jugoistočne Evrope. Klusterska analiza razmatra relativni status tranzicijskih zemalja u Evropi i eventualne promene tokom vremena i traži sličnosti i razlike unutar i između klastera, u rasponu diktatora (normalizovane serije za GDP per capita po paritetu kupovne moći, očekivanom trajanju života, upotrebi energije po jedinici GDP-a i učešću poljoprivrede u GDP-u)

U prvom periodu (1998.- 2000.) postojala su dva klastera (zapadne zemlje nasuprot zemalja u tranziciji), koje su dalje podeljene u dve podgrupe: Skandinavске zemlje, Velika Britanija, Australija, Nemačka i Italija, Španija, Portugalija, Grčka, Kipar (zapadne grupe zemalja) u odnosu na CEE, Baltics⁴, CIS⁵, SEE EU⁶, SEE non-EU⁷ (tranzicijski prelazi). Za deset godina, ova podela se dramatično promenila, jer zapadni model sada ima dve podgrupe klastera (koji obuhvataju i zemlje u tranziciji i baltičke države), dok CIS, SEE Eu i SEE xEU još uvek čine jednu podgrupu. Ovo pokazuje da su razlike između takozvanih tranzicijskih zemalja zapadne, jugoistočne i istočne Evrope neznatne, što rezultira da ove zemlje imaju više zajedničkog sa zemljama EU nego zemlje CIS, SEE Eu i SEE xEU.

Na osnovu klastera, možemo uglavnom tvrditi da je tranzicija u analiziranim zemljama CEE bila uspešna i napredna, jer se jaz između istočnih i razvijenih

⁴ Baltičke države (Baltics): Estonija, Letonija, Litvanija.

⁵ Zajednica nezavisnih država (CIS) : Belorusija, Moldavija, Ruska federacija, Ukrajina.

⁶ Državne članice EU jugoistočne Evrope (SEE EU): Bugarska, Hrvatska, Rumunija.

⁷ Države jugoistočne Evrope koje nisu članice EU (SEE non-EU): Srbija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora, Albanija.

zapadnih zemalja u razvoju smanjuje. S tim u vezi, možemo zaključiti da postoji pozitivan ishod i uspešnost tranzicije, odnosno da se smanjuje jaz i razlika između istočnih i zapadnih zemalja. S druge strane, ne možemo objasniti potencijalnu uzročno-posledičnu vezu između vrsta tranzicija (gradualizam ili šok-terapija) i njenih pozitivnih ishoda.

Ako se pođe od činjenica da su se za gradualizam odlučile samo Mađarska i Slovenija, uzimajući u obzir vrednosti pokazatelja - ne možemo tvrditi da je šok terapija bila bolja jer su pokazatelji Češke, Slovačke i Poljske različiti (neki bolje, neki gore od mađarskih i slovenačkih). Ono što je zanimljivo je činjenica da su mađarski pokazatelji u određenom pogledu čak i bolji od slovenačkih. Slično se može reći i za Poljsku, Češku i Slovačku, koji su se opredelili za pristup šok-terapije. S tim u vezi, jedino što možemo tvrditi je da se Slovenija sporije razvija u poređenju s drugim zemljama, jer često ima negativne trendove merenih pokazatelja. Ovi argumenti mogu biti podržani i sa argumentima drugih naučnika koji se bave slovenačkom tranzicijom i koji i danas, čak i posle 25 godina, dovode u pitanje njenu uspešnost i ishode, a istovremeno tvrde da slovenačka transformacija nije bila uspešna koliko je mogla biti.

Slovenija je tranziciju započela u najboljim početnim uslovima, ali njen napredak polako se zaustavlja, dok je napredak u drugim zemljama brži i veći. Kada upoređujemo Češku, Poljsku, Slovačku, pa čak i Mađarsku sa Slovenijom, primećujemo smanjene razlike između njih, kada upoređujemo podatke od 1995. do 2010., 1995. do 2018., a takođe i od 2010. do 2018. U ovom trenutku postavlja se novo pitanje: Da li model tranzicije utiče na uspešnost ili je društveno-ekonomski profil zemlje glavna osnova, koja određuje ishode tranzicije? Slovenija je, naime, započela tranziciju u mnogo boljim uslovima od ostalih zemalja, ali razvija se sporije, pa je zaključak da su slovenačka razvojna osnova i potencijali uspešne tranzicije loši, jer uprkos početnim prednostima nisu uspeli doći do proseka EU.

Literatura

1. Acemoglu, D. and Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty*, London: Profile Books.
2. Adam, F. (1989). Deformirana modernizacija: (Realni)socializam med tradicijo in modernostjo [Deformed modernization: (Real)socialism, between tradition and modernity]. *Družboslovne razprave*, 6(7), pp. 19–30.
3. Adam, F., Makarovič, M., Rončević, B. and Tomšič, M. (2001): *Sociokulturni dejavniki razvojne uspešnosti* [Socio-cultural factors of developmental effectiveness]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. Ágh, Attila (1994). The Social and Political Actors of Democratic Transition. In Ágh, A. (ed.): *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Budapest: Hungarian Centre of Democracy Studies, pp. 291–306.

5. Balcerowicz, L. (1995). *Socialism, Capitalism, Transformation*. Budapest, London, New York: Central European University Press
6. Bozoki, A. (1994). Confrontation and Consensus: On the Forms of Political Integration. In: Bozoki, A. (ed.): *Democratic Legitimacy in Post-Communist Societies*. Budimpešta: TWINS Publishers, pp. 66–82.
7. de Melo, M., Cevdet Denizer, Alan Gelb i Stoyan Tenev (2001), "Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies", *The World Bank Economic Review*, Vol. 15, NO.1 (September).
8. Dunning, J. H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Reading: Adison - Wesley Publishing Company.
9. Foley, M. (1996). *Investment Incentives and Subsidies*, Sixth Plenary Meeting. Bled: OECD Advisory Group on Investment.
10. Fukuyama, F. (2004). *State-building: governance and world order in the 21st century*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
11. Gitter, R. J. and Scheuer, M. (1998). Low unemployment in the Czech Republic: 'miracle' or "mirage"? *Monthly Labor Review*, August, pp. 31 – 37.
12. Gomulka, Stanislav (2000), "Macroeconomic Policies and Achievements in Transition Economies, 1989-1999", UN Economic Survey of Europe 2000, No. 2/3.
13. Hall, T. W. and Elliott, J. E. (1999). Poland and Russia One Decade after Shock Therapy. *Journal of Economic Issues*, 33(2), pp. 305-314.
14. Heywood, A. (2007). *Political ideologies: An introduction*, Fourth edition. Palgrave Macmillan.
15. Huerta de Soto, J. (2010). *Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship (New Thinking in Political Economy)*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing inc.
16. Ignjatović, M. (2013). EEO Review: Long-term unemployment, 2012. Slovenia. European Employment Observatory.
17. King, L. P. (2002). Postcommunist Divergence: A Comparative Analysis of the Transition to Capitalism in Poland and Russia. *Studies in Comparative International Development*, 37(3), pp. 3-34.
18. Leftwich, A. (2010). Beyond Institutions: Rethinking the Role of Leaders, Elites and Coalitions in the Institutional Formation of Developmental States and Strategies. *Forum for Development Studies*, 37(1), pp. 93-111.
19. Lijphart, A. and Waisman, C. (1996). The Design of Democracies and Markets: Generalizing Across Regions. In: Lijphart, A. and Waisman, C. (eds.): *Institutional Design in New Democracies*. Boulder & Oxford: Westview Press, pp. 235–248.
20. Linz, J. J. and Stepan A. C. (1996). Towards Consolidated Democracy. *Journal of Democracy*, 5, pp. 14-33.
21. Lipton, D. and Sachs, J. D. (1990). Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, pp. 75-147.
22. Lorber, L. (1999). *The economic transition of Slovenia in the process of globalization*. *Geografski zbornik*, 39(39), pp. 133-166.

23. Mencinger, J. (2000). Deset let pozneje: tranzicija - uspeh, polom ali nekaj vmes. *Gospodarska gibanja*, 317, pp. 25- 42.
24. Mencinger, J. (2013). From the collapse of socialism to the crisis of capitalism: Experiences of Central and Eastern European countries. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(1), pp. 7-30.
25. Moore, B., Jr. (1965). *The Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Boston: Beacon Press.
26. Murrell, P. (1993). What is Shock Therapy? What Did it Do in Poland and Russia? *Post-Soviet Affairs*, 9(2), pp. 111-140.
27. Nesporova, A. (s.a.): Unemployment in the transition economies. <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/ead/sem/sem2002/papers/Nesporova.pdf>.
28. Offe, C. (1993). Capitalism by Democratic Design: Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. *Social Research*, 58(4), pp. 865-892.
29. Pezdir, R. (2008). *Slovenska tranzicija od Kardelja do Tajkunov* [Slovenian transition from Kardeļ to tycoons]. Ljubljana: Časnik Finance.
30. Prijon L. and Prijon E. (2015). The impact of exogenous factors on business elite's formation: comparing societies. *Revija za univerzalno odličnost*, 4(2), pp. A12 – A36.
31. Przeworski, A., Alvarez, C., Jose, A. and Limongi F. (1996). What Makes Democracies Endure? *Journal of Democracy*, 5, pp. 39-55.
32. Roaf, J., Atoyán, R., Joshi, B., Krogulski, K. and IMF Staff Team (2014). 25 Years of Transition Post-Communist Europe and the IMF Regional Economic Issues Special Report. International Monetary Fund.
33. Rodrik, Dani. (2003) Growth Strategies, NBER Working Paper 10050, Cambridge, MA.
34. Rodrik, Dani. (2006) Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion. A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform, *Journal of Economic Literature*, vol. 44, № 4, pp. 973–987
35. Rojčec, M. and Kovač, M. (1999). Spodbujanje neposrednih tujih investicij (NTI) v Slovenijo v pogojih članstva v Evropski uniji. *IB revija*, 4, pp. 64-74.
36. Rončević, B. (2005). Med jedrom in periferijo: o vlogi socio-kulturnih dejavnikov razvoja. *Teorija in praksa*, 42(1), pp. 29-51.
37. Rončević, B. and Makarovič, M. (2011). Societal steering in theoretical perspective : social becoming as an analytical solution. *Polish Sociological Review*, 176(4), pp. 461-472.
38. Rončević, Borut and Matej Makarovič, Towards the strategies of modern societies: systems and social processes. *Innovation*, vol. 23, no. 3, 2010, pp. 223-239.
39. Rose, R. (1998). *Getting Things Done in an Anti-Modern Society: Social Capital Networks in Russia. Social Capital Initiative, Working Paper No. 8*. Washington, DC: The World Bank.

40. Singer, P. (2000). *Marx: A Very Short Introduction*, New Edition. New York: Oxford University Press.
41. Sullivan, J. D. (2002). *Democracy, Governance and the Market*. Center for International Private Enterprise.
42. Tomšič, Matevž (2002). *Politična stabilnost v novih demokracijah [Political stability in new democracies]*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
43. Zver, M., Živko, T. and Bobek, V. (2005). *Ekonomija in kultura: Umeščenost Slovenije v evropski ekonomskokulturni kontekst [Economy and Culture: Slovenia in European economic and cultural context]*. Koper: Fakulteta za Management.
44. Williamson, John. (1990) What Washington Means by Policy Reform, in J. Williamson (ed.) *Latin American Readjustment: How Much Has Happened*, Institute for International Economics, Washington, ch. 2.
45. Williamson, John. (2003) From Reform Agenda to Damaged Brand Name, *Finance & Development*, vol. 40, № 3, pp. 10–13.
46. The World Bank (2020). <http://data.worldbank.org>.
47. The Global Competitiveness Report (2000). In: Porter, M.I E. et al. (eds.): *World Economic Forum*. New York • Oxford Oxford University Press.
48. <http://web.mit.edu/15.018/attach/Global%20Competitiveness%20Report%202000,%20part%201.pdf>.
49. The Global Competitiveness Report (2005-2006). In Porter, Michael E. et al. (eds.): *World Economic Forum*. New York • Oxford Oxford University Press.
50. http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/chapter_1_1.pdf.
51. The Global Competitiveness Report (2010-2011). In Schwab, K. (ed.): *World Economic Forum*.
52. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
53. The Global Competitiveness Report (2012-2013). In Schwab, K. (ed.): *World Economic Forum*.
54. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.
55. The Global Competitiveness Report (2014-2015). In Schwab, K. (ed.): *World Economic Forum*.
56. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
57. The Global Competitiveness Report (2016-2017). In Schwab, K. (ed.): *World Economic Forum*.
58. http://www3.weforum.org/docs/GCR20162017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
59. The Global Competitiveness Report (2018). In Schwab, K. (ed.): *World Economic Forum*.

60. <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>

COMPARATIVE ANALYSIS OF MACROECONOMIC INDICATORS IN THE PROCESS OF ECONOMIC TRANSITION IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Aleksandar Savić⁸, Mitja Fabjan⁹, Dragana Trnavac¹⁰

Summary

The transition was to transform the authoritarian communist regime into a democratic society, and also to ensure the restructuring of the centrally planned economy into a free market economy. The key goal of the transition process was to modernize the countries and reduce the main differences between the central and eastern countries on the one hand and the western countries on the other. After more than 25 years of transition, its effects and outcomes can still be seen. Therefore, this paper will compare five transition countries: Slovenia, Slovakia, the Czech Republic, Poland and Hungary, which will analyze available data from the World Bank and Global Competitiveness reports, for seven key macroeconomic indicators, which are considered key performance indicators and development of countries. These selected macroeconomic indicators include: real gross domestic product (GDP), gross domestic product growth, gross domestic product per capita (GDP per capita), foreign direct investment (FDI), unemployment rate and inflation rate. The aim of this comparison is not only to identify differences in numbers, but also to compare the growth rates or progress of these countries.

Key words: *macroeconomic indicators, transition, Central and Eastern European countries.*

Datum prijema (Date received): 05.02.2021.

Datum prihvatanja (Date accepted): 27.04.2021.

⁸ Asistant, M.A. Aleksandar Savić, Military Technical Institute, Ministry of Defence, Ratka Resanovića no. 1, Belgrade, Republic of Serbia, Email: aleksandar22071993@gmail.com

⁹ Mitja Fabjan, Elektroenergetika d.o.o. Rore 2, 3333 Ljubno, Republic of Slovenia, Email: info@elektroenergetika.si

¹⁰ Associate Professor Dragana Trnavac PhD, University MB, Faculty of business and law, Kneza Mihaila no. 33, Belgrade, Republic of Serbia, Email: dragana.trnavac@ppf.edu.rs

ULOGA ORGANA UPRAVLJANJA U STVARANJU KONKURENTSKE PREDNOSTI PREDUZEĆA U REPUBLICI SRBIJI

Gordana Ljubojević,¹ Jovana Tomić², Nina Maksimović Sekulić³

Pregledni rad

UDK: 347.72.036

005.591.45

Rezime

U radu se razmatra pitanje uloge organa upravljanja (odbora direktora, odnosno nadzornog odbora) u jačanju konkurentske prednosti kompanija. Pored već utvrđenih osobina odbora kao "stvaraoca vrednosti", oni treba da imaju i dodatna svojstva poput posedovanja komunikativnih veština i sposobnosti da postignu maksimalni učinak iz međusobne interakcije svojih članova. Njihovo učešće u formulisanju strategije kompanije takođe može biti posmatrano u funkciji jačanja konkurentske prednosti kompanija. Cilj rada jeste da se utvrdi da li je i na koji način moguće da odbor direktora u jednodomnom, odnosno nadzorni odbor u dvodomnom modelu korporativnog upravljanja, bude izvor konkurentske prednosti za kompaniju, s akcentom na: odgovornost za ustanovljenje strategije kompanije koja vodi računa o must-have strateškim dimenzijama odbora i znanje i veštine pojedinih članova odbora–direktora, koji bi, s obzirom na to, kao i otvorenim međusobnim odnosom, mogli sinergijskim efektom tome doprineti.

Ključne reči: *odbor direktora, nadzorni odbor, efikasnost, korporativno upravljanje, konkurentna prednost preduzeća.*

JEL: E61, E69

Uvod

Smisao instituta korporativnog upravljanja je u iznalaženju mehanizama kontrole akcionara nad upravom i uprave kompanije nad menadžmentom. Prema Principima korporativnog upravljanja OECD iz 2004. godine, korporativno upravljanje se, u širem smislu, posmatra kao odnos između

¹ Profesor strukovnih studija Gordana Ljubojević, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Vladimira Perića Valtera 4, Novi Sad, Republika Srbija, Email: ljubojevic.vps@gmail.com

² Jovana Tomić, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Vladimira Perića Valtera 4, Novi Sad, Republika Srbija, Email: skola@vps.ns.ac.rs

³ Docent dr Nina Maksimović Sekulić, Visoka škola modernog biznisa, Terazije br. 27, IV sprat, Beograd, Republika Srbija, Email: nina.maksimovic@mbs.edu.rs